

een zeer volledig overzicht van gepubliceerde historische materialen met betrekking tot de Antillen en Aruba. Vooral met betrekking tot de naoorlogse periode zijn de informatiebronnen divers: wetenschappelijke artikelen, de Antilliaanse en Nederlandse dagbladpers, stenografische verslagen, interne notities van politieke partijen en *Keesings historisch archief*. In de opiniërende gedeelten van het boek krijgt de lezer soms het gevoel dat concluderen de auteur soms beter afgaat dan analyseren. Zo wordt ter afsluiting van de periode 1936-1950 gemeld dat de 'burgerlijke rechter in de Nederlandse Antillen zich in het algemeen minder terughoudend opstelde in de toetsing van onrechtmatig overheidshandelen dan de rechter in Nederland' (245); merkwaardig genoeg wordt in het hele desbetreffende hoofdstuk geen enkel rechterlijk vonnis, waar dan ook uitgesproken, ter sprake gebracht.

De auteur doet soms loze aankondigingen. Zij zegt te gaan beschrijven hoe in de periode 1634 tot 1994 de rechterde burger tegen de overheid in bescherming genomen heeft (7,8); zonder een serieuze intentie de lezer met rechtspraakarchieven kennis te laten maken dient men een dergelijke aankondiging niet te doen. Soortgelijke gevoelens roept de aankondiging om de geschiedenis van de inspraak te gaan beschrijven op (7, 8): of men laat het thema achterwege als zijnde een modeverschijnsel uit het Nederland van de jaren zestig (zie 551) of men doet daadwerkelijk archiefonderzoek om te zien hoe burgers met gebruikmaking van hun petitierrecht overheidsbeslissingen beïnvloed hebben. De schrijfster wijdt een heel hoofdstuk aan het fenomeen slavernij omdat zij vindt dat de staatsrechtelijke literatuur 'deze donkere bladzijde in de Nederlandse staatkundige geschiedenis blijkbaar angstvallig vermijdt' en blijk geeft van 'een ethisch vacuüm' (137). Het lijkt mij toe dat de schrijfster hier eerder moraliserend dan wetenschappelijk bezig is. Voor eeuwen van slavernij in de West kunnen we ons als plaatsvervangers van onze voorouders schamen. Dat kunnen we echter ook doen voor eeuwen van kinderarbeid in Nederland: moeten alle Nederlandse staatsrechtelijke handboeken dan ook aangepast worden aan dat laatste inzicht? Vooreen verklaring van het verschijnsel 'patronagepolitiek' zijn beschouwingen over het slavernijverleden bovendien geheel overbodig. De schrijfster noemt in haar noten als gezaghebbende bronnen de antropologen Boissevain en Bax (135); deze namen patronagepolitiek waar op SiciliërMaltaeylerland; dit zijn eilanden die veel met de Antillen gemeen hebben — stemrecht, geringe economische mogelijkheden, katholicisme, etc. — maar geen slavernijverleden.

Concluderend zou ik dit boek een goed naslagwerk willen noemen. Nieuwe uitgewerkte inzichten worden er echter niet in gepresenteerd. Dat de geschiedenis vanaf 1634 ons zou leren dat (con)federalisme de oplossing is voor huidige staatkundige problemen (opschrift hoofdstuk 10) wordt zeker niet aangetoond: deze staatsrechtelijke constructie komt pas na de tweede wereldoorlog het Nederlandse gedachtengoed binnen en heeft nadien noch in Oost- noch in West-Indië gewerkt. Aan aspecten die wèl kunnen worden beschouwd als constanten in de geschiedenis, zoals eeuwen van financieel bankroet van het Westindische bestuur, gaat dit boek jammer genoeg voorbij.

Harold F. Munneke

Th. Stevens, *Vrijmetselarij en samenleving in Nederlands-Indië en Indonesië 1764-1962* (Hilversum: Verloren, 1994, 400 blz., ISBN 90 6550 378 1 (paperback), ISBN 90 6550 391 9 (gebonden)).

Het boek van Stevens over de vrijmetselarij in Indië is een opvallende publikatie. Over de

geschiedenis van de vrijmetselarij als maatschappelijk fenomeen is weinig geschreven. Wel zijn uiteraard in binnen- en buitenland vele verhandelingen verschenen over haar oorsprong, wezen en doel, haar werkwijze met symbolen en ritualen en over de geschiedenis van afzonderlijke loges in gedenkboeken, maar over de waarde van de vrijmetselarij als geestelijke stroming en haar maatschappelijke betekenis gedurende haar meer dan 275-jarig bestaan is weinig wetenschappelijk werk gepubliceerd — noch in Nederland, noch in andere landen, met uitzondering wellicht van Frankrijk. Stevens, hoofddocent economische en sociale geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam, stelt zich de vraag welke invloed de vrijmetselarij in Indië heeft uitgeoefend, binnen de context van het Nederlandse koloniale beleid, hoe vrijmetselaren hebben getracht de wereld die hen omringde meer leefbaar te maken, in het bijzonder voor de minder-draagkrachtigen en in hoeverre zij voorde Indonesische nationale beweging van betekenis zijn geweest.

Het boek is verdeeld in een viertal hoofdstukken: de jaren van opkomst (1764-1870), de overgang naar een nieuwe tijd (1870-1890), de bloeiperiode (1890-1930) en de jaren van crisis, oorlog en herstel, en het vertrek van de vrijmetselarij uit Indonesië (1930-1962). De eerste loge werd gesticht in Batavia op initiatief van J. C. M. Radermacher, een zoon van de eerste grootmeester van de orde van vrijmetselaren in Nederland. Radermacher jr. was toen 21 jaar en hij zou in Indië een grote carrière maken. Hij was ook de oprichter van het Bataviaasch Genootschap voor kunsten en wetenschappen, de oudste wetenschappelijke instelling in Indië, en schreef vele wetenschappelijke artikelen. In de loop van enkele jaren kwamen erop Java loges tot stand in Semarang en Soerabaja en in 1858 zien wij de eerste loge in Padang, aan de westkust van Sumatra. Het is in de periode na 1870 dat een groot aantal loges wordt opgericht, onder andere op Java in Djokjakarta, Rembang en Soerakarta, maar ook in Kota Radja (Atjeh), Medan (Sumatra) en Makassar (Celebes) en de vrijmetselaren zich actief gaan bezighouden met maatschappelijke problemen. In het bijzonder het lot van de Indo-Europese bevolkingsgroep kreeg veel aandacht. Dit uitte zich in de oprichting van bibliotheken, scholen, schoolklerefondsen en zogenaamde hulpbanken om de bevolking tegen woeker te beschermen. In de bloeiperiode van de orde neemt het ledental snel toe. In 1923 telde zij méér dan 1500 leden; daarna volgde een daling, mede door de internationale economische crisis. Stevens geeft een overzicht van de beroepen van bijna 1400 vrijmetselaren in Nederlands-Indië in 1928. Hieruit blijkt, dat 21,1% bestond uit medewerkers in de sector overheid, 13,8% cultures, 10,8% handel, 9% militairen en ook 9% onderwijs, 7,2% vrije beroepen en 6,2% verkeer en scheepvaart. De overige sectoren waren bank en verzekering, middenstand en gepensioneerden. Opvallend is dat het aantal Indonesiërs onder de leden altijd gering is geweest en veelal beperkt is gebleven tot leden van de Javaanse adel. Stevens wijst op de contacten van vrijmetselaren met politieke organisaties als 'Boedi Oetomo' en 'Sarekat Islam', maar komt tot de conclusie dat ondanks ernstige pogingen van de kant van de orde zij er niet in is geslaagd het inheemse element tot zich te trekken. Eerst in 1955 wordt een zelfstandige Indonesische grootloge door de Nederlandse grootmeester geïnstalleerd.

De auteur besteedt veel aandacht aan de politieke en maatschappelijke discussies in de kring van vrijmetselaren in de jaren dertig, waarbij de toekomst van de Indonesische samenleving een belangrijke rol speelde. De latere luitenant gouverneur-generaal H. J. van Mook was in deze tijd een actief vrijmetselaar en hield in diverse loges voordrachten over het opkomend nationalisme in Indië. Ook het toenemend conservatisme en de invloed van de NSB in de Indische samenleving kwam in de loges ter sprake, waarbij zelfs gesproken werd over het organiseren van 'maçonnieke acties' tegen deze beweging. De laatste hoofdstukken van Stevens' boek geven een vaak ontroerende beschrijving van de lotgevallen van vrijmetselaren in de kampen en

behandelen de moeilijke positie van de vrijmetselarij na de Japanse bezetting als gevolg van de politieke spanningen. In 1962 verbood Soekamo, naast onder andere de *rotary*, de vrijmetselarij om haar westerse karakter. Toen twee jaar later Nieuw-Guinea werd overgedragen viel ook daar het doek over de vrijmetselarij.

Naast woorden van waardering moeten bij de studie van Stevens ook een aantal kritische kanttekeningen worden geplaatst. In de eerste plaats heeft hij voor zijn onderzoek slechts gebruik gemaakt van bronnen van secundaire aard, dat wil zeggen van gedrukte stukken, in de vorm van gedenkboeken, tijdschriften en andere maçonnieke publikaties. Notulen van loges, brieven van vrijmetselaren uit Nederland en Nederlands-Indië en nog vele andere bescheiden, die zich in het archief van de orde in Den Haag bevinden, zijn niet systematisch geraadpleegd. Ook het vaak ontbreken van nadere informatie over personen die een belangrijke rol hebben gespeeld moet als een gemis worden gevoeld. Vele personen in het boek worden met name genoemd — het personenregister telt er ruim 400 — maar vaak met te weinig biografische gegevens. Zo telde Nederlands-Indië tenminste twaalf gouverneurs-generaal die lid van de orde zijn geweest. Ook wordt vermeld dat A. H. J. Lovink, de laatste hoge vertegenwoordiger van de kroon, in augustus 1949 een delegatie van ordebestuursleden ontving, echter niet, dat hij zeven maanden later teruggekeerd in Nederland, zelf tot de orde zou toetreden.

De auteur schrijft in zijn studie vaak uitvoerig over interne kritiek op het 'reilen en zeilen' in de loges en de vele ruzies die binnen de kring van de orde plaatsvonden, ook met leidinggevende vrijmetselaren in het moederland. Weinig komen wij te weten over de kritiek van de buitenwereld op de positie van de vrijmetselarij in Indië. Stevens noemt wel met name een studie van de Amerikaanse historicus R. van Niel, die in zijn studie *The emergence of the modern Indonesian elite* (1960), de grote betekenis aangeeft van de orde voor de vorming en ontwikkeling van de Indo's en in latere jaren ook voor de emancipatie van intelligente en talentvolle jongeren uit de Javaanse wereld, maar kritisch commentaar van niet-maçonnieke zijde uit wetenschappelijke of politieke hoek ontbreekt. In het boek zijn een dertigtal foto's opgenomen, die helaas niet allen even scherp zijn. Bovendien zijn in de tekst van enkele onderschriften storende fouten geslopen (onder andere bij afb. 30,31 en 32)._____

G. W. B. Borrie

MIDDELEEUWEN

J. Kuys, *De ambtman in het kwartier van Nijmegen (ca. 1250-1543)* (Dissertatie Nijmegen 1987, Publicaties van het Gerardt Noodt instituut X; Nijmegen: Gerard Noodt instituut, 1987, xii + 433 blz., f53,-, ISBN 90 71478 03 3); J. Kuys, *Drostambt en schoutambt. De Gelderse ambtsorganisatie in het kwartier van Zutphen (ca. 1200-1543)* (Werken uitgegeven door Gelre, vereniging tot beoefening van Geldersche geschiedenis, oudheidkunde en recht XLV; Hilversum: Verloren, 1994, 233 blz., f49,-, ISBN 90 6550 262 9).

Het proefschrift van Kuys bevat de beschrijving van de functie der ambtmannen in het kwartier Nijmegen. Een minutieus onderzoek van voor de meeste districten royaal voorhanden archivaalische bronnen en verspreide literatuur over deelonderwerpen stelde de schrijver in staat tot in kleinigheden de rol van de vertegenwoordigers van de Gelderse graaf/hertog in zaken van bestuur, jurisdictie, waterstaat en landsverdediging binnen hun ambtsressort vast te stellen en